

Гуманно-естетичний підхід – головний напрям забезпечення прогресивного розвитку початкової музичної освіти

Тамара ТУРЧИН,

кандидат педагогічних наук, докторант Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Модернізація початкової музичної освіти в Україні характеризується становленням нової філософії, пошуком нового світорозуміння та світовідчуття, що дає змогу адекватно оцінити дві стратегії організації навчання – традиційну та інноваційну. Гуманістично спрямовані погляди щодо навчання і виховання беруть свій початок ще з Київської Русі. Нині в педагогіці є потреба утвердження підходів, направлених на формування нового життєтворчого, культуротворчого, духовного змісту навчання і виховання. Впровадження гуманно-естетичного підходу потребує створення сприятливих умов для самореалізації молодших школярів з їхніми інтересами і потребами, напруженим екзистенційним духовним світом, розвиненими почуттями, художнім мисленням, творчим потенціалом. На жаль, на сьогодні щодо реалізації гуманно-естетичного підходу в початковій музичній освіті можемо відмітити відсутність знань про застосування гуманістично орієнтованих технологій навчання, недостатню професійну зорієнтованість учителя на створення оновлених дидактичних матеріалів, перегляд форм і методів навчання, несформованість художнього мислення та уміння скоординувати свої дії відповідно до наявних педагогічних умов.

Ідеї гуманізму проголошувалися в працях філософів – Ж.Мартінена, А.Швейцера, Е.Фромма. Питання гуманізації навчання і виховання розглядали такі науковці, як Ш.Амонашвілі, О.Киричук, О.Столяренко, І.Ящук та ін. Фахова підготовка учителів музики гуманістичної орієнтації значною мірою ґрунтується на дослідженнях психолого-педагогічної теорії (Г.Балл, І.Бех, С.Гончаренко, І.Зязюн, В.Кремень, В.Кузнєцова, В.Моляко, О.Норіна, С.Сисоєва та ін.). У музичній педагогіці означену проблему висвітлюють О.Гумінська, Л.Масол, О.Олексюк, Г.Падалка, В.Рагозіна, О.Ростовський, О.Щолокова. Пошук

шляхів удосконалення естетичного виховання засобами музики завжди був і залишається предметом музично-педагогічних досліджень. Значний внесок в успішне розв'язання проблеми музично-естетичного виховання у загальноосвітніх школах зробили видатні вчені-педагоги О.Апраксина, Б.Асаф'єв, Н.Брюсова, Н.Гродзенська, М.Румер, В.Шацька, Б.Яворський та ін. Питанням естетичного виховання школярів різного віку засобами музичного мистецтва різноманітних жанрів присвячені дослідження Л.Гончаренко, Л.Григорівської, О.Комаровської, І.Крицької, Л.Остож'євої, Н.Фоломєєвої, Л.Хлебникової та ін.

Мета цієї статті – зосередити увагу на важливості гуманно-естетичного підходу в музичному навчанні молодших школярів.

Необхідним чинником модернізації початкової музичної освіти в Україні ми вважаємо наукове обґрунтування провідного педагогічного підходу щодо її оновлення та прогресивного розвитку. Таким визначено *гуманно-естетичний підхід*, зумовлений зростанням людського фактора в цивілізаційних процесах та визнанням особливої ролі естетичного начала у формуванні особистості молодших школярів.

Гуманізм (від лат. *humanus* – людяний) – це визнання цінності людини як особи, її прав на вільний розвиток, виявлення своїх здібностей.

Гуманна педагогіка – це та, яка може наблизити дитину до пізнання самої себе. Обов'язок учителя – дати радість цього пізнання. Учитель – творець, який допомагає дитині відкрити саму себе. У справжнього учителя уроки не для дітей, а з дітьми. Учителі мають допомогти учням реалізувати себе в житті, увійти в нього якомога чеснішими, добрішими, впевненішими. Гуманна педагогіка визначає характер учителя за такими якостями: доброта, щирість, відданість своїм вихованцям.

Гуманістична ідея має свої історичні коріння. В різні періоди розвитку суспільства вона відповідала його характеру і запитам. Вчені минулого торкалися проблем природовідповідності, морального, фізичного розвитку дитини, але, наприклад, у радянський період у педагогіці перевага надавалась соціальним факторам, а на пріоритет особистості не звертали необхідної уваги.

Сучасна епоха ставить перед освітою, зокрема філософією освіти, принципово нові важливі проблеми. Характерною особливістю нинішніх цивілізаційних процесів є зростання тенденції до взаємозалежності й цілісності людського суспільства, яка виявляє себе насамперед у тому, що реально, незалежно від бажань і прагнень окремих людей, спільнот, груп, країн, відбувається зростання їх взаємозалежності. Іншою особливістю сучасної цивілізації є боротьба різних спільнот за право на самовираження. Для сьогодення характерним є крах таких соціальних порядків, за яких народи не мали можливостей вільно обирати свій шлях розвитку, відстоювати власні інтереси, задовольняти свої потреби.

Отже, еволюція світової цивілізації характеризується конкретними перспективами розвитку з необхідністю перебудови самої людини, якісним перетворенням морально-етичних норм цивілізації, переборенням старих стереотипів, які формувалися сотнями поколінь і нині постають як бар'єр. Людина сучасної цивілізації має переступити через нього для того, щоб належно ввійти в епоху стійкого розвитку людства.

Головна мета освітньої діяльності має полягати у формуванні всебічно розвиненої людини, яка б гармонійно поєднувала свої інтереси і свій високий професіоналізм із загальними цінностями та інтересами (національними, загальнолюдськими, екологічними тощо). У сучасних умовах освіта є тим механізмом, що забезпечує перехід від революційних, силових методів до гуманістично спрямованих.

На відміну від традиційної освітньої моделі, сутністю якої є оволодіння знаннями, уміннями і навичками, сучасна освіта має зосереджуватись на проблемі гуманізації навчання, пріоритетом якої є формування механізмів саморозвитку особистості, самонавчання і самовиховання. Гуманістична освіта має не тільки забезпечити прилучення людини до знань про навколишній світ, але й сформувати її ставлення до цього світу, визначити її світоглядну і моральну позицію, сприяти створенню умов для виникнення бажання самореалізації відповідно до природних здібностей людини до певних видів діяльності й наполегливості в оволодінні ними на творчому рівні. А відбутися це має тому, що сучасне суспільство все більше повинне усвідомлювати необхідність формування у людей нового цілісного світорозуміння і наукового світогляду, які були б адекватні останнім досягненням вчення про гуманізм. Найважливіша мета гуманізації освіти полягає в тому, щоб своєчасно підготувати людей до нових умов життя.

У нинішньому тлумаченні освітнього процесу недостатньо враховано потребу впровадження гуманістичного підходу до навчання молодших школярів на уроках музики. У розвитку системи освіти педагогічні традиції переважають над інноваційними процесами, навчання будується як нормативний процес, практично не реалізовується

індивідуальність, самобутність, самоцінність кожного школяра. Фахова обізнаність учителя має передбачати сучасні знання, навички, способи мислення, вміння виконати замовлення суспільства на формування особистості, здатної до творчості, саморозвитку, самоосвіти, виявлення ціннісного ставлення до навколишнього світу і самої себе. Наявність однобічності в психологічних установках суспільства заважає необхідній стабільності, контактам людей – належній толерантності, а щодо кожної людини – справжній свободі думки й справи. Тому велика увага має приділятися сьогодні особистості, її культурі, освіті, розвитку творчих здібностей, створенню необхідних для цього умов, демократизації, гуманізації всього способу життя. У зв'язку з цим гуманізація освіти в наш час має стати найважливішою фундаментальною якістю.

Гуманізація освіти передбачає відображення в освітньому процесі гуманістичних тенденцій у розвитку сучасного суспільства, коли людська особистість визнається найвищою цінністю. У свідомості широкої педагогічної громадськості має укорінитися думка про те, що головне завдання школи – це виховання дитини, і саме в цьому полягає сутність гуманізації, тобто олюднення самої школи. Гуманістично орієнтована музична освіта має виховати одухотворену, впевнену людину, з особистісним ставленням до мистецтва і життя.

Однією з основних цілей гуманізації освіти на уроках музики в початковій школі є перетворення дитини з об'єкта на суб'єкт пізнання. Цьому найкраще сприяє творча діяльність учнів. Вона формує активне і гнучке ставлення до навколишнього світу і творів музичного мистецтва, визначає їхню світоглядну і моральну позицію, розвиває схильність не до пасивного засвоєння правил поведінки і форм спілкування, а до особистої пошукової активності, вивчення національних музичних традицій, їх збереження і примноження на основі розвитку творчого потенціалу особистості. Музично-творче становлення молодших школярів в контексті гуманізації передбачає високий рівень самореалізації учнів, зокрема реалізацію їхніх музичних інтересів і потреб, розвиток мотиваційної сфери. Сучасна музична освіта має спрямовуватись на формування музичної культури учнів на засадах позитивного художнього досвіду; вдосконалення емоційної сфери дітей, виховання у них інтересу та любові до музичного мистецтва, різного за жанром, стилем та характером; вироблення уміння визначати найкращі зразки музичного мистецтва; виховання високого рівня активності та самоактивності учнів і сприяння розвитку їхніх потенційних можливостей, музичних здібностей. У контексті гуманістичної педагогіки на уроках музики дуже важливим є надання учням можливості вільного вибору у всьому, що є доцільним (виконання того чи іншого твору; вибір одного твору з кількох рівноцінних тощо).

Процес гуманізації сучасної музичної освіти потребує розвитку потенційних можливостей кожної

дитини, ставлення до неї як до найвищої цінності, визнання її права на особисту думку, позицію, мислення, виявлення своїх музичних здібностей. Учень не повинен залишатися провідником ідей учителя, він має бути «... творцем власної діяльності, що передбачає не тільки «врахування», але й «включення» його особистісних функцій у музично-освітній процес, розвиток неповторного суб'єктивного, емоційно-особистісного ставлення до мистецтва, самого себе і своєї діяльності» [2, с. 24].

Однак прагнення до гуманізації освіти поки що мало відбилосся на перегляді мети, принципів, орієнтирів, ідей, які лежать в основі розроблення змісту музичної педагогіки. Необхідним є переосмислення системи цінностей і пріоритетів музичної педагогіки на основі висунення на чільне місце гуманістичних ідей, наповнених повагою до особистості учня, турботою про розвиток його сутнісних сил. Нині недостатньо аргументована цілісна концепція музично-педагогічної освіти тими ідеями, за яких освіта для особистості набула б життєвого сенсу, а дитина хотіла б іти до школи та із задоволенням навчатися. Тобто методологічного значення набуває думка про те, що гуманізація педагогічної освіти має стати провідним критерієм успішності навчального процесу в школі, а формування творчої особистості учителя – основою педагогічної освіти.

Ключ до розуміння і розв'язання проблеми саморозвитку сучасної особистості з високим рівнем культури й освіченості, здатної сприймати національні й загальнолюдські цінності, творчо діяти в будь-якій сфері соціальної практики, полягає в естетичному вихованні школярів, спрямованому на формування естетичних почуттів, потреб особистості за умов її активної діяльності у всіх сферах життя.

Естетичне виховання має розвинути художньо-естетичні здібності особистості, необхідні у сфері творчої діяльності, інтенсифікувати розвиток самосвідомості, сприяти формуванню соціальної позиції на гуманістичних засадах; гармонізувати емоційно-комунікативну сферу; нівелювати гостроту реакцій на стресові фактори в учнів з підвищеною чутливістю та регулювати їх поведінку; розширити можливості спільної творчої діяльності та спілкування; виконувати компенсаторні функції [1]. Але в дійсності спостерігається втрата учнями реальності у сприйманні й створенні яскравого не тільки в мистецтві, а й у житті. Тому виникає необхідність у розвитку почуттів людини, що є головним завданням естетичного виховання на уроках музики в початковій школі у процесі переходу до гуманістично орієнтованої педагогіки.

Естетичне виховання неможливе поза засвоєнням системи цінностей. Від того, як і які саме цінності увійдуть у свідомість кожної дитини, залежать духовна наповненість, зміст її життя. Розвиток естетичних смаків та уподобань, власного ставлення до цінностей музичних творів, вміння відрізнити справжню красу від дешевих імітацій є головним

завданням початкової музичної освіти в контексті гуманізації навчання.

Середовище, в якому виховується дитина, істотно впливає на формування системи естетичних цінностей, різноманітних відчуттів. Традиції, звичаї, цінності, котрі є значущими для людей, утворюють внутрішній стрижень культури. Шляхом розвитку власного ставлення до цінностей формується суб'єктність людини, спрямована на сприйняття художніх творів та проявів довкілля. Суб'єктність виявляється як у репродуктивній діяльності (сприймання, аналіз, переживання художніх цінностей), так і у продуктивній (творення). Отже, кожна ціннісна система має двоєдину природу, вона водночас характерна для індивіда як самоцінного суб'єкта, і для суспільства як соціокультурної системи.

Новизна гуманно-естетичного підходу в початковій музичній освіті полягає у визнанні кожного учня особистістю, вихованні у школярів ціннісного ставлення до музичного мистецтва, формуванні естетичної культури, культури мислення, культури почуттів та кращих людських якостей засобами музики різних жанрів. Завданнями учителів музики стають: надання знань про всі жанри, стилі, характер та засоби виразності музики; розвиток естетичних емоцій, смаків, почуттів, здатності виражати власне ставлення до музики, до творчої діяльності у музичній сфері та самореалізації; вироблення загальних потреб у спілкуванні з музикою; забезпечення оволодіння учнями системою елементарних музичних знань, понять, термінів та вміннями адекватно сприймати художні твори музичного мистецтва.

Відповідно до гуманно-естетичного підходу одним із важливих завдань є формування у дітей образних узагальнень у процесі оволодіння навичками сприйняття музики, відчування та уявлення її як музичної події. Слухаючи твір, школяр має «пережити» його специфічні особливості, фарби, характер, смисловий зміст, красу, і цей стан за своєю сутністю – емоційний. Зрозуміти зміст музичного твору інакше, ніж емоційним шляхом, неможливо. Таке переживання тільки тоді буде суто музичним, коли воно є переживанням виражального значення образів, а не просто емоцій під час сприйняття музики. Тому повноцінне музичне виховання можливе, на наш погляд, на основі емоційного переживання музики, створення позитивної мотивації, джерелом якої є музичні потреби та інтереси особистості.

Гуманно-естетичний підхід має наблизити дитину до самовиховання та самоосвіти. Він передбачає формування самостійного критичного мислення учнів у ході аналізу, інтерпретації музичних творів, обґрунтування своїх поглядів, їх оцінювання, використання діалогу між учасниками виховного процесу на основі партнерських взаємовідносин, що сприяють розвитку особистості дитини, створення позитивної мотивації та формування особистої установки учня на розуміння й оволодіння системою знань і вмінь з різних видів музичної

діяльності, розвиток творчої індивідуальності та ініціативи в музичному навчанні.

Гуманно-естетичний підхід також є визначальним для опанування учнями системи життєво важливих компетенцій. Однією з них є музично-естетична, яка забезпечує формування внутрішнього досвіду дитини, наповненого особистим змістом, становлення естетично вихованої й зацікавленої особистості. Застосування гуманно-естетичного підходу запобігає втраті людиною індивідуальності, тобто вона має бути в центрі всього всесвіту, в якому рухається і сама. Для успішного розв'язання цієї проблеми треба якомога раніше починати розвиток творчих здібностей учнів.

Сучасна музична освіта активно має використовувати поняття «гуманізм» і «естетична розвиненість» як найбільш актуальні. Висування їх на ключові позиції у теоретичному плані є цілком закономірним з огляду на перехід до особистісно орієнтованої (гуманної) педагогіки, яка надає виняткового значення умінню індивіда прогнозувати і контролювати свою діяльність та власне життя.

Нова модель гуманно-естетичного підходу має базуватися на українській національній музичній спадщині, теоретичних надбаннях української педагогіки, досвіді поколінь, що забезпечує розвиток у молодших школярів національної свідомості, відчуття і розуміння минулого свого народу, усвідомлення причетності до цього загального історичного процесу. Гуманістичний підхід має увібрати в себе все передове і творче, що є в досвіді інших країн. Тому головним принципом подальшого розвитку початкової музичної освіти має стати фундаменталізація, тобто її зміст необхідно наповнити тими знаннями, які саме сьогодні є актуальними для музичної педагогіки. Фахова підготовка учителів музики має спрямовуватися на модернізацію концептуальних, змістово-структурних та організаційно-технологічних ідей.

Впровадження гуманно-естетичного підходу в музичне навчання молодших школярів має сприяти активізації внутрішніх ресурсів учнів для їх самостійної реалізації на високому рівні, виконавсько-творчій діяльності дітей, стимулюванню виразності, артистичності. Гуманно-естетичний підхід передбачає «провокування» учня на творчість, залучення його до прийняття рішень, які стосуються художнього задуму та виконавства. Проникнення у зміст музичного твору через особливості його мелодії, ладової і гармонійної будови має навчити учнів естетично цілісно переживати музику, в результаті чого у молодших школярів сформуються живі та яскраві музичні уявлення. У подальшому глибоке проникнення у драматургію твору позначиться на виконавській діяльності з урахуванням жанрових характеристик музики, стилю композитора та виявиться у вмінні контролювати свою гру в навчально-концертній діяльності. Головною умовою реалізації гуманно-естетичного підходу у виконавській діяльності має бути взаємозв'язок

між досягненням художньої ідеї твору та розвитком технічних можливостей учня. До того ж загальнокультурний рівень є пріоритетним, а технічно-виконавські навички підпорядковуються вирішенню художніх завдань.

Одним з важливих показників гуманістичної спрямованості учителя музики потрібно вважати сформоване художнє мислення, а також усвідомлення своєрідності художньо-педагогічної діяльності. Головного значення має набути педагогічна рефлексія, яка направлена на зміст навчання, власну професійну діяльність, на усвідомлення і творче вирішення музично-педагогічних завдань.

Отже, гуманно-естетичний підхід стає найпродуктивнішим в організації сучасного освітнього процесу щодо формування творчої особистості учителя музики, тому він має бути в центрі уваги навчально-виховного процесу.

Навчання, що відповідає меті впровадження гуманно-естетичного підходу, передбачає актуалізацію емоційної сфери дитини. У зв'язку з тим, що музика нерозривно пов'язана з емоціями, реформування має спиратися саме на гуманно-естетичний підхід. Специфіка музики полягає у відображенні важливих внутрішніх аспектів життя, зокрема, через розкриття внутрішнього світу людини, втілення в музичних образах суспільно важливих і типових людських переживань, ідей, почуттів. Величезна сила впливу музики в тому, що вона найбільш тонко, проникливо та яскраво виражає переживання людини, її духовне становлення, розвиток. У переживанні (в думках, почуттях, уявленнях), викликаному музикою у слухача, своєрідно «відтворюються» явища дійсності, однорідні з тими, які спричинили виникнення цього музичного образу в композитора.

Однією зі специфічних рис музики є її здатність відображати емоційний світ людини. І тільки тоді, коли учитель не залишає поза увагою розвиток емоційної сфери дитини, її художньо-творчої активності, здатності до розуміння і переживання музики, збагачення естетичного досвіду, вміння кожною дитиною «переробити» у власній душі ставлення до навколишнього світу засобами музичного мистецтва, розвиток повноцінного музичного сприймання, формується високодуховна особистість.

Гуманно-естетичний підхід до навчання музики в початковій школі допоможе дитині усвідомити свої почуття і, отже, створити за своїми музично-естетичними смаками, які ми розуміємо як здатність відчувати, розуміти та оцінювати естетичні явища, особистісну інтерпретацію змісту музичного твору. В основі сформованих естетичних умінь молодших школярів має бути налаштування на розвиток сприйнятливості до краси музичного мистецтва, краси людських почуттів і відносин, збереження і творення краси в житті. Гуманно-естетичний підхід покликаний забезпечити у процесі набуття досвіду спілкування з мистецтвом певне ставлення до музичного мистецтва, оцінювання його,

виявлення почуття задоволення або обурення. Завдяки втіленню гуманістично-естетичної мети в педагогічний процес в учня з'явиться бажання поглибити свої знання про мистецтво, систематизувати, осмислити враження від музики, а отже, оцінка стане справжньою, естетичною.

Гуманно-естетичний підхід наближає дитину до закономірного зв'язку: чим тонше дитина сприймає, усвідомлює, переживає музичні образи, тим повніше, яскравіше відображаються вони у виконанні музичного твору, імпровізації тощо (за умови достатнього рівня володіння технічними навичками та вміннями будувати музичний образ), і навпаки, тільки завдяки власній творчій активності у будь-якому виді музичної діяльності дитина підноситься до рівня музично-естетичного сприйняття твору в єдності його змісту та музичної форми. За таких умов навіть виконання певної вправи перестав бути для учнів тільки формальним завданням – воно знаходить відгук у їхніх емоціях, стає внутрішньо прийнятним, особистісно значущим.

Отже, застосування гуманно-естетичного підходу до навчання музики молодших школярів відіграє важливу роль у модернізації початкової музичної освіти. Його впровадження не лише забезпечить учням відчуття задоволення від навчання, а й сприятиме донесенню до дітей високої культури, надасть доступного характеру якісній художній освіті, а відповідно, сприятиме естетичному вдосконаленню особистості. Гуманно-естетичний підхід визнає учня активним суб'єктом музично-освітнього процесу з розвиненими емоційно-чуттєвою сферою та розумом, і завдяки цьому дитина стане носієм істини, добра, краси. Відповідно до такого погляду, процеси і зміни, що відбуваються у внутрішньому світі учня, стають головними орієнтирами у виховній діяльності педагога. Впровадження гуманно-естетичного підходу в музичне навчання має сприяти формуванню в учнів активно-пізнавальної позиції, створенню атмосфери психологічного комфорту, взаємної підтримки, довіри, співтворчості, почуттєвій щирості у висловлюваних враженнях від кожного сприйнятого музичного твору.

Література

1. Алексеев В.В. Изобразительное искусство в школе / В.В. Алексеев. – М.: Педагогика, 1968. – 184 с.
2. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.Рудницька. – К., 2002. – 270 с.

Анотації

Тамара ТУРЧИН

Гуманно-естетичний підхід – головний напрям забезпечення прогресивного розвитку початкової музичної освіти

У статті обґрунтовується необхідність впровадження гуманно-естетичного підходу в навчально-виховний процес молодших школярів на уроках музики як

головного напрямку забезпечення модернізації початкової музичної освіти. На думку автора, застосування гуманно-естетичного підходу дасть можливість сформувати особистість з розвиненими емоційно-чуттєвою сферою та розумом, здатну створювати яскраве не тільки в мистецтві, але й у житті.

Ключові слова: гуманно-естетичний підхід, модернізація, індивідуалізація, емоції, початкова музична освіта.

Тамара ТУРЧИН

Гуманно-эстетический подход – главное направление обеспечения прогрессивного развития начального музыкального образования

В статье обосновывается необходимость внедрения гуманно-эстетического подхода в учебно-воспитательный процесс младших школьников на уроках музыки как главного направления в обеспечении модернизации начального музыкального образования. По мнению автора, применение гуманно-эстетического подхода даст возможность сформировать личность с развитыми эмоционально-чувственной сферой и умом, которая способна творить красивое не только в искусстве, но и в жизни.

Ключевые слова: гуманно-эстетический подход, модернизация, индивидуализация, эмоции, начальное музыкальное образование.

Tamara TURCHYN

Humanitarian and aesthetic approach – is the main approach to ensure progressive development of elementary musical education

The article proves the necessity to implement humanitarian and aesthetic approach to the educational process of the primary school children at music lessons as the main approach to ensure modernization of elementary musical education. In the opinion of author, implementation of humanitarian and aesthetic approach helps to form an emotionally and intellectually developed personality, able to create bright things not only in art, but also in life.

Keywords: humanitarian and aesthetic approach, modernization, individualization, emotions, elementary musical education.

